

АНЖЕЛА ПАТРАКОВА,

провідний соціолог відділу соціальних структур
Інституту соціології НАН України

Соціально-класові позиції та ціннісні орієнтації¹

Abstract

The purpose of paper is to investigate the relationship between a class position and values orientations.

At the first stage, the factor analysis was used for each of studied models. 1-st model includes 29 variables represents social orientations of respondents. 2-nd model displays a self-estimation / self-perception in 33 variables including 21 indicators developed by S.H.Schwartz. 3-rd model describes satisfaction with various aspects of life (11 variables). There are compared value system structures of Ukrainian and Russian citizens, namely: social orientations, a self-assessment / self-perception and satisfaction with life.

At the second stage, the author has revealed by means of variance analysis some differences between Russia and Ukraine. Thus, in Ukraine, the higher is class position, the lower is the degree of anxiety and higher is the degree of a social acknowledgement, confidence in own forces, satisfaction both in life and in work. On the other hand, in Russia, the higher is class position, the higher is the degree of anxiety and the higher is social acknowledgement, as well as satisfaction both in life and work. Furthermore, the people occupying high class positions are characterized by such features, as uncertainty in own forces, lack of self-confidence and need for self-affirmation.

Упродовж більш як 40 років М.Кон і його колеги з різних країн вивчають взаємозв'язок соціальної структури та особистості [Соціальні структури,

---

¹ Статтю підготовлено в рамках україно-російського науково-дослідного проекту: “Соціальна структура, ціннісні орієнтації та образ майбутніх громадян Росії й України: порівняльний аналіз”, що здійснюється за результатами спільного конкурсу НАН України та Російського гуманітарного наукового фонду відповідно до договору від 23 квітня 2008 року № 10 (РГНФ 08-03-31301а/И). Керівник проекту з української сторони С.Макеєв.

2007]. Зокрема, під його керівництвом були проведені два міжнаціональні порівняльні дослідження. Перше — у США, Японії та Польщі (1964–1978) [Kohn, 1990: с. 964–1008], друге — за 15 років у Польщі (1992) та Україні (1993) [Kohn, 1997: с. 614–638; Кон и др., 1998: № 1–2, с. 133–135]. Однією із цілей цих досліджень було показати, що незалежно від країни та часу проведення опитувань існує взаємозв'язок між позицією в класовій структурі і ціннісними орієнтаціями стосовно себе і суспільства. Для побудови класових схем дослідницька група на чолі з М.Коном використовувала модифіковану версію класифікації Е.Райта [Кон, 2007: с. 245–251, 353–355]. На підставі конформаторного факторного аналізу за 45 індикаторами [Кон, 2007: с. 517–519], що описують різноманітні аспекти орієнтацій стосовно себе і суспільства, дослідники отримали вісім аспектів ціннісних орієнтацій, в основу яких покладено два виміри: 1) *самостійність орієнтацій* на противагу підкоренню зовнішньому авторитетові; 2) відчуття *нещастя/дистресу* на противагу відчуттю благополуччя. Застосувавши іншу концептуалізацію і модифікацію соціального класу, запропоновану Дж.Голдторпом і Г.Ганзебумом, перевіримо, чи буде виявлений подібний взаємозв'язок між позицією в класовій структурі і ціннісними орієнтаціями та, якщо такий зв'язок буде встановлено, чи буде він однаковим для двох країн: України й Росії.

Концептуалізація й операціоналізація соціально-класових позицій і ціннісних орієнтацій за даними Європейського соціального дослідження¹

В аналізі даних третьої хвилі ESS [Горбачик, 2007: с.18–32; Головаха, Горбачик, 2008: с. 5–13] використано класову схему EGP (Erikson/Goldthorpe/Portocarego), адаптовану й апробовану Г.Ганзебумом до цього дослідження. Концептуалізація класу Г.Ганзебумом ґрунтувалася на теоретичних розробках Дж.Голдторпа, що їх детально описали О.Кущенко [Кущенко, 2000: с.187–199] та С.Оксамитна [Оксамитная, 2003: с. 82–115], а операціоналізацію його схеми ретельно розглянула О.Симончук [Симончук, 2007: с. 33–104] і в найрозгорненішій формі представляє 11 категорій. Ця 11-класова версія EGP була згрупована у 6 класів у такий спосіб.

- 1) **Верхній службовий клас (I)** — професіонали, адміністратори і держслужбовці вищого рівня; менеджери великих підприємств; великі власники.
- 2) **Нижній службовий клас (II)** — професіонали, адміністратори і держслужбовці нижчого рівня; техніки вищого рівня; менеджери невеликих промислових підприємств; супервайзери у сфері нефізичної праці.
- 3) **Працівники рутинної нефізичної праці (IIIa; IIIb)** — працівники, зайняті конторською нефізичною працею вищого рівня у сфері ад-

---

¹ European Social Survey — ESS.

міністрації та комерції; працівники нижчого рівня у сфері торгівлі та послуг.

- 4) **Самозайняті** (IVa; IVb; IVc) — середні та дрібні власники з найманими працівниками і без, які працюють як у сфері послуг, так і в сільському господарстві.
- 5) **Кваліфіковані робітники** (V, VI) — техніки нижчого рівня і супервайзери у сфері фізичної праці; кваліфіковані працівники фізичної праці.
- 6) **Некваліфіковані робітники** (VIIa; VIIb) — напів- і некваліфіковані працівники фізичної праці як у сільському господарстві, так і в інших галузях.

Анкета європейського дослідження містила низку запитань, що стосувалися різноманітних аспектів ціннісних орієнтацій стосовно себе і суспільства, а також задоволеності різними аспектами життя. Із 73 індикаторів було побудовано три вимірювальні моделі, які описують: соціальні орієнтації; самооцінку/самосприйняття і міру задоволеності різноманітними аспектами життя.

На першому етапі аналізу використовували факторний аналіз¹ для кожної із трьох моделей. 1-ша модель, що відображає соціальні орієнтації респондентів, містить 29 змінних; 2-га модель, що відображає самооцінку/самосприйняття, — 33 змінні, включно із 21 індикатором, розробленим Ш.Шварцем [Schwartz, 1992: р. 1–65]; 3-тя модель, що описує задоволеність різноманітними аспектами життя, — 11 змінних. При цьому шкали всіх ціннісних оцінок мають спрямованість чи то від мінімуму до максимуму, чи то від негативного до позитивного.

Під цінностями розуміють те, що людина особливо цінує в житті, у світі, що її оточує, в людях, матеріальній і духовній культурі, те, що для неї найдорожче і чому вона надає найбільшого значення. Ціннісні орієнтації розглядалися як система сприйнятих особистістю соціальних цінностей (того, що покликане задовольнити індивідуальні, групові або суспільні потреби), виражених соціальними орієнтаціями, самооцінками і задоволеністю різноманітними аспектами життя.

Три вищезгадані вимірювальні моделі (соціальні орієнтації, самооцінка/самосприйняття, задоволеність) у сумі відображають 16 аспектів ціннісних орієнтацій або факторів (див. табл. 1).

Соціальні орієнтації утворили шість факторів, що описують:

- міру довіри до органів влади і міжнародних організацій;
- міру соціального визнання — позитивну чи негативну оцінку діяльності індивіда з боку суспільства;
- міру толерантності — толерантність до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей і вірувань;
- доброзичливість — переконаність або віру в те, що людям можна довіряти;

¹ Факторний аналіз побудовано за методом головних компонент із ортогональним обертанням методом варімакс, при цьому факторне навантаження становило $\leq 0,4$.

- міру тривожності, дискомфорту — відчуття рівня загрози власному “я” у різних ситуаціях;
- визнання наявності порядку і справедливості в суспільстві.

Самооцінка/самосприйняття презентовані шістьма факторами:

- самоствердження — дії та вчинки людини, продиктовані бажанням підвищити свій авторитет як у власних очах, так і в очах навколишніх;
- конформність — піддатливість індивіда реальному чи вигаданому тиску колективу або уникаючі дії, схильностей і переконань, які б могли засмутити або зашкодити іншим людям, а також порушити соціальні вимоги й норми;
- упевненість — позитивний компонент самооцінки, віра у власні здібності;
- безпека — відчуття захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз;
- нереалізованість — нерішучість у досягненні поставлених цілей;
- задоволеність — позитивний емоційний стан людини щодо себе і свого способу життя.

Загальна **задоволеність** описується чотирма факторами і характеризує:

- міру задоволеності органами влади;
- міру задоволеності життям;
- міру задоволеності роботою;
- міру задоволеності інститутами соціального відтворення.

Розглядаючи структуру **соціальних орієнтацій** населення України і Росії (табл. 1), можна помітити, що вони дещо схожі, за винятком трьох факторів і внутрішньофакторних розподілів. Два фактори “довіра до органів влади” і “довіра до міжнародних організацій”, що відображають соціальні орієнтації, утворили два зовсім різних фактори в Україні та єдиний фактор у Росії. Єдиний фактор, відсутній серед соціальних орієнтацій жителів України, але присутній серед соціальних орієнтацій жителів Росії, — це фактор “порядку і справедливості”. Щодо стосується фактора “соціального визнання”, то внутрішньофакторні навантаження розподілилися так: росіяни відчувають брак уваги й турботи з боку навколишніх, а також не вірять у те, що роблять у житті щось цінне і потрібне людям (внутрішньофакторні навантаження негативні і становлять $-0,57$ і $-0,55$). Українські громадяни, навпаки, оптимістичніші у своїх оцінках стосовно людей, котрі їх оточують, а також вірять у важливість того, що роблять у житті (внутрішньофакторні навантаження позитивні і становлять $0,58$ і $0,55$).

Структури оцінок стосовно самого себе (**самооцінки/самосприйняття**) у жителів двох країн дуже схожі одна з одною, деякі розбіжності стосуються лише внутрішньофакторного розподілу. Якщо для українців нереалізованість включає оцінку себе як “невдахи”, то для росіян така оцінка, тільки зі знаком мінус (мається на увазі, що людина не ідентифікує себе з невдахою), відповідає фактору “задоволеність”. Для жителів України фактор “упевненості” охоплював два додаткові індикатори — оптимістичний по-

гляд на майбутнє та позитивне ставлення до себе. Для жителів Росії ці два індикатори увійшли до фактора “задоволеність”.

Структура **задоволеності** різноманітними аспектами життя як в Україні, так і в Росії практично однакова. Тут можна відзначити лише деякі тенденції. Українське населення більшою мірою задоволене станом економіки у своїй країні, ніж рівнем демократії. У Росії, навпаки, населення відчуває більшу задоволеність від того, як працює демократія, ніж економіка. Також у російському суспільстві дещо вищою є задоволеність роботою інститутів соціального відтворення, ніж в українському.

Отже, структури ціннісних орієнтацій жителів України і Росії, що представлені 16 факторами й описують три моделі (соціальні орієнтації, самооцінки/самосприйняття, задоволеність), дуже схожі, але не ідентичні.

Класові позиції і ціннісні орієнтації

На другому етапі аналізу на підставі дисперсійного аналізу встановлено взаємозв'язок між позицією в класовій структурі та ціннісними орієнтаціями.

Як можна бачити з таблиці 2, існує зв'язок між класовими позиціями і шістьма факторами, що представляють **соціальні орієнтації** незалежно від країни опитування. В Україні класова позиція найсильніше корелює із тривожністю і однаковою мірою — із соціальним визнанням, довірою до міжнародних організацій (коефіцієнт η^1 дорівнює 0,16 і 0,15 відповідно). У Росії з усіх шести соціальних орієнтацій найсильніший зв'язок виявлено між класовою позицією і соціальним визнанням ($\eta = 0,18$), потім мірою зменшення кореляційного зв'язку йдуть доброзичливість ($\eta = 0,13$) і міра тривожності ($\eta = 0,12$).

В Україні найвищу міру тривожності відчувають кваліфіковані робітники, працівники рутинної нефізичної праці, а також некваліфіковані робітники. У Росії, навпаки, представники цих трьох класових позицій переживають найменшу міру тривожності. Що стосується соціального визнання з боку суспільства, працівники рутинної нефізичної праці та кваліфіковані працівники в Україні відчувають його брак, тобто представникам цих двох класових позицій бракує соціального визнання з боку суспільства. У Росії брак соціального визнання відчувають працівники рутинної нефізичної праці й некваліфіковані робітники, до них також приєдналися самозайняті, які в українському суспільстві мають найвище соціальне визнання порівняно з іншими класовими позиціями. Хоча фактор “доброзичливості” для України незначимий (коефіцієнт $\eta = 0,05$), проте майже для всіх представників класових позицій, крім некваліфікованих робітників, властиве доброзичливе ставлення до людей. Для Росії цей фактор значимий (коефіцієнт $\eta = 0,13$), і тільки некваліфіковані робітники, а також працівники рутинної нефізичної праці з довірою ставляться до людей. Найвищу міру недобро-

¹ Коефіцієнт η є мірою сили кореляції відповідного фактора і залежної змінної, у даному разі — класовими позиціями.

зичливості зафіксовано у самозайнятих. Хоча в Україні представникам цієї класової позиції притаманне найдоброзичливіше ставлення до людей.

Міра толерантності у представників 6 виокремлених класових позицій у двох країнах дуже схожа. Нетолерантне ставлення до чужого способу життя відчувають представники таких соціальних позицій, як самозайняті та некваліфіковані робітники. Фактори “довіри до органів влади” і “міжнародних організацій” в Україні утворили два окремі фактори, причому фактор “довіри до міжнародних організацій” має один із найвищих коефіцієнтів кореляційного зв'язку порівняно з іншими соціальними орієнтаціями (коефіцієнт $\eta = 0,15$). З-поміж усіх соціальних класів лише представники двох класових позицій довіряють міжнародним організаціям — верхній службовий клас і самозайняті. Для росіян були зафіксовані такі тенденції: довіру до різних органів влади відчувають верхній службовий клас, нижній службовий клас і некваліфіковані робітники, а встановлення порядку і справедливості в країні не підтримують працівники рутинної нефізичної праці й кваліфіковані робітники.

Взаємозв'язки класової позиції із шістьма факторами, що описують **різні оцінки стосовно** себе для двох країн, дещо відрізняються (див. табл. 3). Для України максимальний зв'язок зафіксовано між позицією в класовій структурі і мірою задоволеності (коефіцієнт $\eta = 0,21$), а в Росії він становить 0,18 і відповідає фактору “самоствердження”. Якщо в Росії представники верхнього і нижнього службових класів не відчувають потреби у самоствердженні, то в Україні чим вище класова позиція, тим сильніше виражена потреба у самоствердженні. У російському суспільстві відчуття конформності властиве тільки працівникам рутинної нефізичної праці, а в українському — навпаки, вони дотримуються поглядів, що відповідають нонконформізму, при цьому найвищий рівень нонконформізму виявляють самозайняті.

У Росії представники верхнього і нижнього службових класів відчувають непевність у своїх здібностях, тоді як в Україні така негативна самооцінка властива лише працівникам рутинної нефізичної праці та кваліфікованим робітникам. Відчуття незахищеності (негативне значення фактора “безпека”) мають кваліфіковані робітники України, у Росії таке відчуття незахищеності притаманне представникам усіх класових позицій, за винятком кваліфікованих і некваліфікованих робітників.

Що стосується такої самооцінки, як **нереалізованість**, то для представників виокремлених класових позицій в Україні цей фактор значимий і відповідає коефіцієнту кореляційного зв'язку $\eta = 0,12$, а в Росії він майже удвічі нижчий і становить 0,07. При цьому в російському суспільстві відчуття **нереалізованості** відчувають верхній і нижній службові класи, і — меншою мірою — кваліфіковані робітники. Для українського суспільства такі самооцінки характерні для нижнього службового класу, працівників рутинної нефізичної праці та некваліфікованих робітників. Відчуття задоволеності стосовно себе і свого способу життя в Україні властиве тільки самозайнятим, у Росії таку самооцінку поділяють працівники рутинної нефізичної праці, кваліфіковані й некваліфіковані робітники.

Розглядаючи структуру загальної **задоволеності різноманітними аспектами життя** (табл. 4), можна відзначити, що вона схожа у двох країнах.

Взаємозв'язок класової позиції і задоволеності як життям, так і роботою доволі сильний (коефіцієнти $\eta = 0,22$ і $\eta = 0,21$ — для України; $\eta = 0,22$ і $\eta = 0,16$ — для Росії).

В Україні задоволені своїм життям представники верхнього службового класу, самозайняті та кваліфіковані робітники, а в Росії — представники верхнього і нижнього службових класів і самозайняті. Своєю роботою задоволені представники лише двох соціальних класів в Україні, а саме верхній службовий клас і самозайняті. Що стосується росіян, то задоволення від роботи відчувають представники тих самих класових позицій, що й в Україні, за винятком нижнього службового класу, який в українському суспільстві відчуває незадоволеність своєю роботою.

Хоча фактор задоволеності з приводу органів влади для двох країн незначимий, однак представники трьох класових позицій (верхній і нижній службові класи і працівники рутинної нефізичної праці) задоволені роботою своїх органів влади як в Україні, так і в Росії. Взаємозв'язок класової позиції із задоволеністю різноманітними інститутами соціального відтворення не різниться між країнами (коефіцієнт $\eta = 0,08$), проте представники різних соціальних класів як серед українців, так і серед росіян відчувають різну міру задоволеності. Якщо в Україні не задоволені інститутами соціального відтворення лише представники нижнього службового класу і некваліфіковані робітники, то в Росії, навпаки, представники цих категорій громадян задоволені інститутами соціального відтворення.

Висновки

1. Портрети структури ціннісних орієнтацій для жителів України і Росії дещо відрізняються, але ці відмінності у факторних моделях дають підстави стверджувати, що те, що є значимим для українського суспільства, не зовсім збігається за значимістю для російського суспільства.

2. Взаємозв'язок класової позиції, побудованої за схемою EGP, із ціннісними орієнтаціями стосовно себе і суспільства, а також із загальною задоволеністю різноманітними аспектами життя існує незалежно від країни опитування. Проте залежно від позиції в класовій структурі змінюються ціннісні орієнтації — як в українців, так і в росіян.

Якщо в Україні чим вище класова позиція, тим менша міра тривожності та нереалізованості й тим вища міра соціального визнання, впевненості у своїх силах, а також рівень задоволеності як життям, так і роботою, то для росіян чим вища їхня класова позиція, тим сильніше відчуття тривожності і водночас тим більш позитивною є оцінка соціального визнання і вищою міра задоволеності своїм життям і роботою. Крім того, людям, які посідають високі класові позиції, властиві такі риси, як непевність у власних силах, відчуття нереалізованості й незадоволеності собою, а також потреба у самоствердженні.

3. Проведений аналіз продемонстрував, що незалежно від концептуалізації й модифікації класових схем, а також від структури ціннісних орієнтацій зв'язок між класовою позицією і ціннісними орієнтаціями існує.

ДОДАТКИ

Таблиця 1

Структура ціннісних орієнтацій жителів України та Росії

УКРАЇНА		РОСІЯ	
Соціальні орієнтації		Соціальні орієнтації	
<i>Фактор 1. Довіра до органів влади</i>		<i>Фактор 1. Довіра до органів влади/міжнародних організацій</i>	
<i>Факторні навантаження</i>		<i>Факторні навантаження</i>	
Довіра до політиків	0,87	Довіра до політичних партій	0,86
Довіра до політичних партій	0,84	Довіра до політиків	0,86
Довіра до Верховної Ради України	0,82	Довіра до Парламенту	0,85
Довіра до судово-правової системи	0,81	Довіра до судово-правової системи	0,80
Довіра до міліції	0,80	Довіра до Європейського Парламенту	0,79
		Довіра до міліції	0,77
		Довіра до ООН	0,75
<i>% дисперсії</i>	17,96	<i>% дисперсії</i>	20,81
<i>Фактор 2. Соціальне визнання</i>		<i>Фактор 2. Соціальне визнання</i>	
Якою мірою Ви відчуваєте, що люди ставляться до Вас із повагою	0,79	Якою мірою Ви відчуваєте, що люди ставляться до Вас із повагою	0,75
Якою мірою Ви відчуваєте, що Вас оцінюють за заслугами	0,71	Якою мірою Ви відчуваєте, що Вас оцінюють за заслугами	0,68
Якою мірою у Вас є можливість дізнаватися про нове	0,58	Якою мірою Ви відчуваєте, що люди поводяться з Вами несправедливо	-0,59
У моєму житті є люди, які посправжньому думають, непокояться про мене	0,58	У моєму житті є люди, які посправжньому думають, непокояться про мене	-0,57
Те, що я роблю в житті, є цінним і потрібним людям	0,55	Якою мірою у Вас є можливість дізнаватися про нове	0,56
Якою мірою Ви відчуваєте, що люди поводяться з Вами несправедливо	-0,51	Те, що я роблю в житті, є цінним і потрібним людям	-0,55
Якою мірою Ви відчуваєте, що люди, які живуть із Вами по сусідству, допомагають одне одному	0,48	Якою мірою Ви відчуваєте, що люди, які живуть з Вами по сусідству, допомагають одне одному	0,48
Я достатньо близький до людей, які живуть у моєму районі, в окрузі	0,44	Наскільки Ви щасливі?	0,44
Наскільки Ви щасливі?	0,42	Я достатньо близький до людей, які живуть у моєму районі, в окрузі	-0,41
<i>% дисперсії</i>	10,57	<i>% дисперсії</i>	10,44

Продовження табл. 1

<i>Фактор 3. Толерантність</i>		<i>Фактор 3. Толерантність</i>	
Із припливом людей з інших країн до України країна стає гіршим чи ліпшим місцем для життя	0,87	Із припливом людей з інших країн до Росії країна стає гіршим чи ліпшим місцем для життя	0,88
Приплив людей з інших країн руйнує чи збагачує культурне життя країни	0,85	Приплив людей з інших країн руйнує чи збагачує культурне життя країни	0,87
Погано чи добре для економіки те, що люди з інших країн переїзять до країни	0,83	Погано чи добре для економіки те, що люди з інших країн переїзять до країни	0,85
<i>% дисперсії</i>	7,36	<i>% дисперсії</i>	8,15
<i>Фактор 4. Доброзичливість</i>		<i>Фактор 4. Доброзичливість</i>	
Більшість людей намагатимуться використовувати/обдурити Вас або ж вони намагатимуться поводитися чесно/порядно	0,83	Люди в основному мають власний інтерес чи намагаються допомагати іншим	0,78
Більшості людей можна довіряти або ж слід бути обережним	0,79	Більшості людей можна довіряти або ж слід бути обережним	0,77
Люди в основному мають власний інтерес чи намагаються допомагати іншим	0,78	Більшість людей намагатимуться використовувати/обдурити Вас або ж вони намагатимуться поводитися чесно/порядно	0,75
<i>% дисперсії</i>	6,13	<i>% дисперсії</i>	5,34
<i>Фактор 5. Тривожність</i>		<i>Фактор 5. Тривожність</i>	
Судячи з того, що зараз відбувається у світі, важко на щось сподіватися стосовно нашого майбутнього на Землі	0,72	Для більшості людей у Росії життя стає гіршим, а не кращим	0,68
Для більшості людей в Україні життя стає гіршим, а не кращим	0,64	Судячи з того, що зараз відбувається у світі, важко на щось сподіватися стосовно нашого майбутнього на Землі	0,65
Уряд має вжити заходів щодо скорочення різниці у рівні доходів людей	0,51		
Якщо я комусь допомагаю, то очікую, що ця людина теж колись мені допоможе	0,45		
<i>% дисперсії</i>	5,57	<i>% дисперсії</i>	4,60
<i>Фактор 6. Довіра до міжнародних організацій</i>		<i>Фактор 6. Порядок і справедливість</i>	
Довіра до ООН	0,84	Слід заборонити політичні партії, що виступають проти демократії	0,62
Довіра до Європейського Парламенту	0,81	Сучасна наука здатна впоратися з проблемами довкілля	0,60
Слід заборонити політичні партії, що виступають проти демократії	0,40	Уряд має вжити заходів щодо скорочення різниці у рівні доходів людей	0,52
<i>% дисперсії</i>	4,94	<i>% дисперсії</i>	4,14

Самооцінки/самосприйняття		Самооцінки/самосприйняття	
Фактор 1. Самоствердження		Фактор 1. Самоствердження	
Він шукає пригод і полюбляє ризикувати. Він бажає життя, сповненого вражень	0,74	Він шукає пригод і полюбляє ризикувати. Він бажає життя, сповненого вражень	0,78
Для нього важливо добре проводити час. Йому подобається себе балувати	0,72	Він шукає будь-яку можливість розважитися. Для нього важливо робити те, що дає йому задоволення	0,76
Він шукає будь-яку можливість розважитися. Для нього важливо робити те, що дає йому задоволення	0,71	Для нього важливо добре проводити час. Йому подобається себе балувати	0,75
Для нього важливо демонструвати всім, який він здібний. Він хоче, щоби люди захоплювалися тим, що він робить	0,70	Йому подобаються сюрпризи, і він завжди шукає, якою б ще новою справою зайнятися. Він вважає, що важливо займатися в житті багатьма різними речами	0,73
Для нього важливо бути заможним. Він хоче мати багато грошей і дорогі речі	0,69	Для нього дуже важливо бути успішним. Він сподівається, що люди визнають його досягнення	0,67
Для нього дуже важливо бути успішним. Він сподівається, що люди визнають його досягнення	0,68	Для нього важливо бути заможним. Він хоче мати багато грошей і дорогі речі	0,64
Йому подобаються сюрпризи, і він завжди шукає, якою б ще новою справою зайнятися. Він вважає, що важливо займатися в житті багатьма різними речами	0,62	Для нього важливо демонструвати всім, який він здібний. Він хоче, щоби люди захоплювалися тим, що він робить	0,63
Для нього важливо вигадувати нові ідеї й бути творчою людиною. Йому подобається все робити у свій оригінальний спосіб	0,57	Для нього важливо вигадувати нові ідеї й бути творчою людиною. Йому подобається все робити у свій оригінальний спосіб	0,52
Для нього важливо бути поважною людиною. Він хоче, щоби люди робили те, що він говорить	0,47	Для нього важливо самому приймати рішення стосовно того, що робити. Йому подобається бути вільним і не бути залежним	0,49
% дисперсії	18,54	% дисперсії	18,97
Фактор 2. Конформність		Фактор 2. Конформність	
Для нього важливо завжди поводитися правильно. Він намагається уникати будь-яких учинків, що можуть спричинити осуд	0,72	Для нього дуже важливо допомагати людям, які його оточують. Він воліє піклуватися про їхній добробут	0,66
Він переконаний, що люди мають виконувати те, що їм говорять. Він вважає, що люди завжди мають дотримуватися правил, навіть якщо ніхто за ними не стежить	0,65	Він вважає важливим вислуховувати думки людей, які від нього відрізняються. Навіть якщо він не згоден із ними, він все одно намагається зрозуміти їхню точку зору	0,65

Продовження табл. 1

Він вважає важливим вислуховувати думки людей, які від нього відрізняються. Навіть якщо він не згоден із ними, він все одно намагається зрозуміти їхню точку зору	0,62	Для нього важливо завжди поводитися правильно. Він намагається уникати будь-яких учинків, що можуть спричинити осуд	0,64
Для нього дуже важливо бути скромним і "триматися в тіні". Він намагається не привертати до себе уваги	0,61	Для нього дуже важливо бути скромним і "триматися в тіні". Він намагається не привертати до себе уваги	0,62
Для нього дуже важливо допомагати людям, які його оточують. Він воліє піклуватися про їхній добробут	0,60	Він твердо переконаний, що люди мають зберігати природу. Для нього важливо піклуватися про довкілля	0,62
Він твердо переконаний, що люди мають зберігати природу. Для нього важливо піклуватися про довкілля	0,56	Він переконаний, що люди мають виконувати те, що їм говорять. Він вважає, що люди завжди мають дотримуватися правил, навіть якщо ніхто за ними не стежить	0,59
Для нього важливі традиції. Він намагається дотримуватися релігійних або сімейних звичаїв	0,56	Для нього важливо бути відданим своїм друзям. Він хоче присвятити себе близьким людям	0,56
Для нього важливо бути відданим своїм друзям. Він хоче присвятити себе близьким людям	0,51	Для нього важливі традиції. Він намагається дотримуватися релігійних або сімейних звичаїв	0,56
		Для нього дуже важливо, щоб у поведженні з людьми в усьому світі дотримувалися рівності. Він переконаний, що в усіх мають бути рівні можливості в житті	0,41
<i>% дисперсії</i>	12,41	<i>% дисперсії</i>	12,72
<i>Фактор 3. Упевненість</i>		<i>Фактор 3. Упевненість</i>	
У моєму повсякденному житті я багато рухаюся, фізично активний	0,64	Мені подобається дізнаватися про нове	0,74
Я вірю, що можу сам вирішувати, як мені жити	0,64	Майже завжди я відчуваю задоволення від того, що у мене все виходить	0,68
Мені подобається дізнаватися про нове	0,64	Мені подобається планувати і влаштовувати своє майбутнє	0,62
Майже завжди я відчуваю задоволення від того, що у мене все виходить	0,62	У моєму повсякденному житті я багато рухаюся, фізично активний	0,52
Я завжди дивлюся на своє майбутнє з оптимізмом	0,60	Я вірю, що можу сам вирішувати, як мені жити	0,46
Мені подобається планувати і влаштовувати своє майбутнє	0,58		
Загалом я ставлюся до себе добре	0,46		
<i>% дисперсії</i>	7,55	<i>% дисперсії</i>	7,50

Продовження табл. 1

<i>Фактор 4. Безпека</i>		<i>Фактор 5. Безпека</i>	
Для нього важливо, щоб уряд гарантував його безпеку від усіх загроз. Він хоче, щоб держава була сильною і могла захистити своїх громадян	0,73	Для нього важливо жити в безпечному оточенні. Він уникає всього, що може загрожувати його безпеці	0,69
Для нього важливо жити в безпечному оточенні. Він уникає всього, що може загрожувати його безпеці	0,69	Для нього важливо, щоб уряд гарантував його безпеку від усіх загроз. Він хоче, щоб держава була сильною і могла захистити своїх громадян	0,51
Для нього дуже важливо, щоб у поведженні з людьми в усьому світі дотримувалися рівності. Він переконаний, що в усіх мають бути рівні можливості в житті	0,55	Для нього важливо бути поважною людиною. Він хоче, щоб люди робили те, що він говорить	0,45
Для нього важливо самому приймати рішення стосовно того, що робити. Йому подобається бути вільним і не бути залежним	0,42		
Він твердо переконаний, що люди мають зберігати природу. Для нього важливо піклуватися про довкілля	0,42		
<i>% дисперсії</i>	4,53	<i>% дисперсії</i>	3,70
<i>Фактор 5. Нереалізованість</i>		<i>Фактор 6. Нереалізованість</i>	
У повсякденному житті у мене дуже мало можливостей показати, на що я здатен	0,77	У повсякденному житті у мене рідко знаходиться час, щоби зайнятися тим, що мені посправжньому дає задоволення	0,81
У повсякденному житті в мене рідко знаходиться час, щоби зайнятися тим, що мені посправжньому дає задоволення	0,77	У повсякденному житті у мене дуже мало можливостей показати, на що я здатен	0,78
Іноді я почувуюся невдахою	0,54	Коли в моєму житті щось йде шкереберть, зазвичай мені потрібно багато часу, щоби прийти в норму	0,51
Коли в моєму житті щось йде шкереберть, зазвичай мені потрібно багато часу, щоби прийти в норму	0,43		
<i>% дисперсії</i>	3,90	<i>% дисперсії</i>	3,67
<i>Фактор 6. Задоволеність</i>		<i>Фактор 4. Задоволеність</i>	
Загалом я ставлюся до себе добре	0,51	Загалом моє життя майже таке, яким я хотів(ла) би його бачити	0,71
Загалом моє життя майже таке, яким я хотів(ла) би його бачити	0,45	Я завжди дивлюся на своє майбутнє з оптимізмом	0,67
		Загалом я ставлюся до себе добре	0,64
		Іноді я почувуюся невдахою	-0,62
<i>% дисперсії</i>	3,24	<i>% дисперсії</i>	7,50

Закінчення табл. 1

Задоволеність		Задоволеність	
<i>Фактор 1. Органами влади</i>		<i>Фактор 1. Органами влади</i>	
Задоволеність діяльністю уряду	0,86	Задоволеність діяльністю уряду	0,86
Наскільки Ви задоволені станом економіки в країні?	0,80	Задоволеність тим, як працює демократія в країні	0,81
Задоволеність тим, як працює демократія в країні	0,72	Наскільки Ви задоволені станом економіки в країні?	0,74
<i>% дисперсії</i>	34,62	<i>% дисперсії</i>	40,91
<i>Фактор 2. Життям</i>		<i>Фактор 2. Життям</i>	
Наскільки Ви задоволені тим, як складається на даний момент Ваше життя	0,81	Наскільки Ви задоволені тим, як складається на даний момент Ваше життя	0,86
Наскільки Ви задоволені своїм життям загалом?	0,79	Наскільки Ви задоволені своїм життям загалом?	0,79
Наскільки Ви задоволені нинішнім матеріальним становищем	0,76	Наскільки Ви задоволені нинішнім матеріальним становищем	0,73
<i>% дисперсії</i>	16,61	<i>% дисперсії</i>	15,73
<i>Фактор 3. Роботою</i>		<i>Фактор 3. Роботою</i>	
Наскільки Ви задоволені співвідношенням часу, який Ви витрачаєте на роботу, і часу, який Ви присвячуєте іншим аспектам життя	0,87	Наскільки Ви задоволені співвідношенням часу, який Ви витрачаєте на роботу, і часу, який Ви присвячуєте іншим аспектам життя	0,82
Наскільки Ви задоволені своєю нинішньою роботою	0,79	Наскільки Ви задоволені своєю нинішньою роботою	0,74
Моя зарплата відповідає докладним зусиллям і успіхам, яких я досяг на своїй роботі	-0,45	Моя зарплата відповідає докладним зусиллям і успіхам, яких я досяг на своїй роботі	-0,68
<i>% дисперсії</i>	8,81	<i>% дисперсії</i>	8,77
<i>Фактор 4. Інститутами соціального відтворення</i>		<i>Фактор 4. Інститутами соціального відтворення</i>	
Оцінка системи освіти в країні	0,85	Оцінка стану охорони здоров'я в країні	0,87
Оцінка стану охорони здоров'я в країні	0,79	Оцінка системи освіти в країні	0,86
<i>% дисперсії</i>	8,58	<i>% дисперсії</i>	7,67

Таблиця 2

Соціальні орієнтації

Класи	Україна							Росія						
	Довіра до органів влади	Соціальне визнання	Гегемонність	Доброзичливість	Тривожність	Довіра до міжнародних організацій	N	Довіра до органів влади	Соціальне визнання	Гегемонність	Доброзичливість	Тривожність	Порядок і справедливість	N
Верхній службовий клас	0,05	0,21	0,12	0,07	-0,15	0,27	128	0,02	0,29	0,07	-0,07	0,12	0,07	122
Нижній службовий клас	0,18	0,05	0,02	0,02	-0,07	-0,04	105	0,07	0,23	0,04	-0,04	0,04	0,08	140
Працівники рутинної нефізичної праці	0,00	-0,18	0,06	0,02	0,12	-0,10	106	-0,20	-0,18	0,06	0,17	-0,16	-0,12	127
Самозайняті	-0,12	0,22	-0,10	0,14	-0,48	0,05	36	-0,10	-0,10	-0,02	-0,24	0,07	0,01	55
Кваліфіковані робітники	-0,06	-0,09	0,07	0,05	0,16	-0,13	107	-0,10	0,02	0,01	-0,10	-0,09	-0,08	128
Некваліфіковані робітники	-0,17	0,12	-0,19	-0,04	0,10	-0,10	171	0,03	-0,12	-0,19	0,16	-0,20	0,10	148
Кореляція (η)	0,12*	0,15**	0,12*	0,05*	0,16**	0,15**		0,10*	0,18**	0,10*	0,13**	0,12**	0,09*	

* – не значимий; ** $p < 0,05$

Таблиця 3

Самооцінки/самосприйняття

Класи	Україна							Росія						
	Самоствер- дження	Конформність	Упевненість	Безпека	Нереалізо- ваність	Задоволєність	N	Самоствер- дження	Конформність	Упевненість	Безпека	Нереалізо- ваність	Задоволєність	N
Верхній службо- вий клас	0,05	0,11	0,29	0,09	-0,05	-0,06	206	-0,22	-0,05	-0,21	-0,06	0,04	-0,22	239
Нижній службо- вий клас	0,11	0,10	0,12	0,05	0,01	-0,06	193	-0,10	-0,09	-0,17	-0,03	0,06	-0,03	253
Працівники ру- тинної нефізичної праці	-0,06	-0,11	-0,07	0,08	0,18	-0,01	217	0,01	0,04	0,02	-0,01	-0,13	0,20	257
Самозайняті	0,34	-0,27	0,25	0,14	-0,37	0,16	64	0,29	-0,04	0,31	-0,09	-0,03	-0,11	117
Кваліфіковані робітники	-0,12	0,01	-0,01	-0,06	-0,02	-0,03	206	0,15	-0,13	0,08	0,00	0,00	0,13	324
Некваліфіковані робітники	-0,21	0,03	0,32	0,04	0,06	-0,01	316	0,26	-0,03	0,02	0,07	0,00	0,07	332
Кореляція (η)	0,15**	0,10**	0,21**	0,06*	0,12**	0,05*		0,18**	0,06*	0,14**	0,05*	0,07*	0,14**	

* – не значимий; ** $p < 0,05$

Задоволеність

Класи	Україна					Росія				
	Середнє значення факторів					Середнє значення факторів				
	Органами влади	Життям	Роботою	Інститутами соціального відтворення	N	Органами влади	Життям	Роботою	Інститутами соціального відтворення	N
Верхній службовий клас	0,01	0,21	0,29	0,07	136	0,04	0,38	0,17	-0,13	173
Нижній службовий клас	0,12	-0,01	-0,01	0,00	147	0,14	0,11	0,04	0,04	180
Працівники рутинної нефізичної праці	0,00	-0,24	-0,17	0,06	102	0,02	-0,30	-0,21	-0,02	171
Самозайняті	-0,10	0,27	0,36	0,06	55	-0,09	0,06	0,38	-0,01	66
Кваліфіковані робітники	-0,07	0,17	-0,07	0,01	114	-0,04	-0,06	-0,14	-0,03	177
Некваліфіковані робітники	-0,03	-0,33	-0,27	-0,15	123	-0,11	-0,14	0,00	0,10	211
Кореляція (η)	0,07*	0,22**	0,21**	0,08*		0,09*	0,22**	0,16**	0,08*	

* – не значимий; ** $p < 0,05$

Література

Головаха Є., Горбачик А. Соціальні зміни в Україні та Європі: за результатами “Європейського соціального дослідження” 2005–2007 років. — К., 2008.

Горбачик А. Методические особенности организации и проведения “Европейского социального исследования” в Украине // Украинское общество в европейском пространстве / Под ред. Е.Головахи, С.Макеева. — К., 2007.

Кон М., Хмелько В., Заборовський В., Сломчинський К., Мах Б., Гутієрес Р., Яніцька К., Паніотто В., Хеймен К. Соціальна структура і особистість за умов радикальних змін: порівняльний аналіз Польщі й України // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 1998. — № 1–2. — С.133–135.

Куценко О. Общество неравных. — Харьков, 2000.

Оксамитная С. Концепция классов Дж.Голдторпа: опыт применения в Украине // Классовое общество. Теория и эмпирические реалии / Под ред. С.Макеева. — К., 2003. — С. 156–173.

Симончук Е. Классовые структуры в сравнительной перспективе // Украинское общество в европейском пространстве / Под ред. Е.Головахи, С.Макеева. — К., 2007. — С. 33–104.

Соціальні структури і особистість: дослідження Мелвіна Л.Кона і його співпрацівників. — К., 2007.

Kohn M., Naoi A., Schoenbach C., Schooler C., Slomczynski K. Position in the Class Structure and Psychological Functioning in the United States, Japan, and Poland // *American Journal of Sociology*. — 1990. — Vol. 95. — № 4. — P. 964–1008.

Kohn M.L., Slomczynski K.M., Janicka K., Khmelko V., Mach B.W., Paniotto V., Zaborowski W., Gutierrez R., Heyman C. Social Structure and Personality under Conditions of Radical Social Change: A Comparative Analysis of Poland and Ukraine // *American Sociological Review*. — 1997. — Vol.62 (August). — P. 614–638.

Schwartz S.H. Universals in the Content and Structure of Values: Theory and Empirical Tests in 20 Countries // *Advances in Experimental Social Psychology* / Ed. by M.Zanna. — New York, 1992. — Vol. 25. — P. 1–65.